

RECA ZADE MAHMUT EKREM' N D VAN EDEB YATI, HALK EDEB YATI, D N VE KÜLTÜR HAKKINDAK GÖRÜ LER

Doç. Dr. Gıyasettin AYTA ¹

ÖZET

Tanzimat döneminin önemli aydınlarından biri olan Recaizade Mahmut Ekrem, batılıla ma süreci içinde önemli bir isimdir. Dönemin birçok aydınından farklı olarak siyasetle ilgilenmeyerek kendisini tamamen sanat ve edebiyata verir. Tanzimat'ın ikinci nesli sanatçıları arasında yer alan Ekrem'in ilk edebi denemeleri eski edebiyat anlayı ı içinde olmakla birlikte, daha sonraki dönemlerde kaleme aldı ı eserler, onu Batı edebiyatı anlayı ının önemli isimleri arasına sokar. İlk yazılarını Ahmet Mithat Efendi'nin çıkardı ı Da arcık dergisinde yayımlamaya ba layan Ekrem'in Batı edebiyatından yaptı ı çevirilerle, bu edebiyatla ilgili birikime sahip olur. Ba ta Servet-i Fünûn anlayı ı olmak üzeri, dönemin birçok edebiyatçının örnek aldı ı Ekrem, çe itli konulardaki görüşleriyle de dikkat çeker. Bu görüşlerini genellikle, Talim-i Edebiyat (1879), III. Zemzeme (önsözünde), Takdir-i Elhan (1886), Pejmürde (1895) ve Takrizat (1898) adlı eserlerinde dile getirir. Ekrem'in "Divan Edebiyatı", "Halk Edebiyatı", "Din" ve "Kültür"le ilgili görüşleri, onun yenilikçi ve arayı içerisinde bir sanatçı oldu unu ortaya koyar. Eski edebiyat anlayı ına tam anlamıyla kar ı çıkmamakla birlikte, bu anlayı ın kendini yenilemesi ve geli tirmesi gerekti ini ifade eden Ekrem'in tenkitle birlikte tekliflerde bulundu u da görülür. Ekrem'in halk edebiyatı hakkındaki tespitleri oldukça yetersiz, hatta yok denecek kadar zayıftır. Din ve dine ait görüşlerinde daha gelenekçi bir yakla ım içerisinde olan Ekrem'in dine ait de erler konusunda çok hassas davrandı ı görülür. Kültürel kavramlar konusunda batı yanlısı bir sanatçı olmakla birlikte, körü körüne batılıla maya kar ı çıkarak, kültürel yozla mayı ele tirir.

Anahtar Kelimeler: Recaizade, Halk edebiyatı, Divan edebiyatı, kültür, sanat, edebiyat

¹ giyaytas@gazi.edu.tr, Gazi Üniversitesi Gazi E itim Fakültesi Türkçe E itimi Bölümü Ö retim Üyesi

OPINIONS OF RECAIZE MAHMUT EKREM ON TURKISH CLASSICAL LITERATURE, FOLK LITERATURE, RELIGION AND CULTURE

ABSTRACT

Recaizade Mahmut Ekrem , who was one of the intellectuals in the Reform Era, is an important figure in the westernisation period. Being different from many intellectuals at that time, he was not interested in politics but was deeply interested in art and literature. Ekrem, who was among the second generation artists of the Reform Era, had his first essays related to old literature understanding but his following works made him one of the important figures of Western literature. Ekrem started to publish his first works in *Da arcık Journal*, which was published by Ahmet Mithat Efendi and he had experience thanks to his translations from Western literature. Ekrem, who was taken as a model by many men of letters, especially by Servet-i Fünûn understanding, attracted attention with his opinions on various topics. He expressed his opinions generally in his works called *Talim-i Edebiyat* (1879), *III. Zemzeme* (önsözünde), *Takdir-i Elhan* (1886), *Pejmürde* (1895) and *Takrizat* (1898). His opinions on “Classical Ottoman Poetry”, “Folk Literature”, “Religion” and “Culture” showed that he was an innovative artist who was in pursuit of novelties. Ekrem was not totally against the old literature understanding but it was seen that he had some suggestions and criticism about the need to renew and improve himself. His evaluations about folk literature are inadequate and even scarce. Ekrem, who had more traditional opinions about religion and things related to religion, was seen to behave very sensitively towards values belonging to religion. Together with being an artist who was in favour of western values in terms of cultural concepts, he criticizes cultural degeneration by opposing to westernisation blindly.

Key words: Recaizade, Folk Literature, Classical Ottoman Poetry, Culture, Art, Literature.

Giri

Tanzimat hareketi, siyasi ve sosyal hayatımızda oldu u kadar, kültür ve edebiyat hayatımızda da önemli de i ikliklere ve yeniliklere sebep olmu tur. Tanzimat'tan sonraki Türk Edebiyatı, de i en Türk toplumu gibi, de i ik, yeni manzaralar arz eder. Batının iddetli hücumları kar ısında 18. asırdan itibaren yıkılmaya yüz tutan imparatorlu u koruma ve kurtarma endesi ba ta orduda olmak üzere, politik, sosyal ve kültürel sahalarda reformlar, inkılâplar yapmayı gerektirir. Bütün bu etkiler sonucunda Türkiye'de her sahada Avrupa'yı örnek alan yeni bir aydınlar tabakası olu ur. Tanzimat'tan sonra hemen hemen bütün yenilikleri bu aydınlar tabakası yapmaya çalı ır.

1839'da tahta çıkan Abdülmecid (1839-1861), Re it Pa anın etkisiyle, Tanzimat Fermanı yayınlar. Tanzimat'ın, Mustafa Re it Pa a ve onu izleyen Ali Pa a ve Fuat Pa a gibi kurucuları, Batı'nın askeri ve idari yapısını Osmanlı mparatorlu u'na aktarırken Batı'nın günlük kültürü de ikinci defa etkin bir biçimde imparatorlu a girer. Tanzimat'ın birinci ve ikinci ku ak sanatçıları, yüzeysel anlamda "Batılı" oldukları için ele tirilirler. 1839-1856 yılları arasında yapılan ıslahatlar Mustafa Re it Pa a tarafından yürütülürken, 1856'dan sonraki ıslahatlarda büyük ölçüde Ali ve Fuat Pa alar söz sahibi oldular.

Tanzimat, geni tabanlı bir uygulama sa layamaz. Dönemin aydınları, geçici çözümler ve kısa vadeli hedeflerden öteye geçemedikleri için, getirilen çözümler önerileri de etkili olamaz. Bu dönemin etkili sanatçıları arasında önemli isimlerden biri de Recai-zade Ekrem olmu , kendi döneminde ve daha sonraki dönemlerde üzerinde tartı ılan isimler arasında yer alır.

Türk Edebiyatı'nın önemli temsilcilerinden biri de Recai-zade Mahmud Ekrem'dir. Kendisi Tanzimat'ın ikinci nesline tabi olup ba latılan yenile me hareketlerinin devam etmesinde ve geli mesinde önemli katkılarda bulunmu bir sanatçımızdır. Edebiyat tarihçileri tarafından Tanzimat'ın ikinci nesli olarak kabul edilen Ekrem, Hamid, Sami Pa a-zade Sezai ve Nabi-zade Nazım, daha ziyade sosyal olayları ön plana çıkararak insanı ve onun ahsı macerasını ele almı lardır. (Akyüz,1983)

Refah seviyesi yüksek olan bir aileye mensup olan Mahmud Ekrem, iire çok genç denecek bir ya ta ve kendinden öncekileri taklit ederek ba lar. Asıl ahsiyetini ve olgunlu unu ise, inası'nın "Tasvir-i Efkar" gazetesinde çalı maya ba lamasından sonra elde eder. Uzun ve devamlı bir tahsil hayatı olmadığı için, batıdaki geli meleri düzenli bir ekilde takip edemez. Bu eksikli ini, daha sonraki dönemlerde telafi etmeye çalı ır.

Ekrem Bey, iire amatörce ba lar. Zaman içerisinde kendini yeti tirerek, edebiyatımızda önemli bir etkiye sahip olan Servet-i Fünûn anlayı nın geli mesinde pay sahibi olur. Edebiyatın hemen bütün dallarından eser veren Ekrem, edebiyatın ve sanatın de i ik alanlarındaki dü ünçe ve görü lerini Talm-i Edebiyat (1879), III. Zemzeme (önsözünde), Takdir-i Elhan (1886), Pejmürde (1895) ve Takrizat (1898) adlı eserlerinde dile getirir. (Geni bilgi için Bkz. Tanpınar, 1982; Parlatır, 1995)

Ekrem, bütün Osmanlı aydınları gibi, Do u kültürü ile yeti ir. Arapça ve Farsça'yı babasından, Fransızca'yı da i e ba ladı ı “Hariciye Mektubi Kalemi”nde çalı rken ö renir. Böylece Batı kültürü ve edebiyatını yakından tanıma fırsatını bulur. Çe itli Batı kaynaklarını, bilhassa Fransız edebiyatını yakından inceleme fırsatını burada elde eder.

Edebiyatımızın kö e ta larından biri olan Recai-zade Mahmut Ekrem'in “Divan Edebiyatı”, “Halk Edebiyatı”, “Din” ve “Kültür”le ilgili görü lerini kendi eserlerinden hareketle aktaraca ız. Yazmı oldu u eserlerinde edebiyatın çe itli meselelerine dair görü lerini aktaran Ekrem, eskilerin yaptı ı gibi tekrara dü mek yerine, yeni fikir ve dü ünceler ileri sürer. Bilhassa Talim-i Edebiyat'ta tam anlamıyla yeni anlayı ların izlerini görmek mümkündür. Yenili in pe inden ko masına ra men, Ekrem'in eski edebiyattan da uzakla tı ı söylenemez.

Ekrem'in Divan ve Halk Edebiyatı Hakkındaki Görü leri

VIII. asırdan itibaren slamiyet'le tanı maya ba layan Türkler, 920 yılında Karahanlı hükümdarı Satuk Bu ra Han'ın slamiyet'i kabul etmesiyle, Türklerin tamamına yakını bu dine mensup olur.

slamiyet'in Türkler arasında X. asırdan itibaren geni bir ekilde yayılmasıyla beraber, cemiyet hayatında da çe itli de i meler olur. slam kültürü ve medeniyetinin etkisinde yeni bir edebiyat olu ur. Bu edebiyatın vezin, nazım ekilleri ve nazım türleri alı ık oldu umuz ekil ve türlerden tamamen farklıdır. Aruz vezni ile kaside ve mesnevi gibi beyit esasına dayanan nazım ekilleri kullanılır.

Tanzimat'a kadar aralıksız bir ekilde devam eden bu anlayı , kökle erek kendine özgü kural ve kaideleriyle “Divan Edebiyatı” adında sevdi imiz bir edebiyatı vücuda getirir. Tanzimat'ın birinci nesli arasında sayılan Namık Kemal ve Ziya Pa a gibi edebiyatçılarımız, bu katı kalıpları zorlayarak, yenile me hareketinin ba lamasına sebep olurlar. Recaizade ve arkadaş ları, onların ba lattı ı yoldan yürümeye devam ederler. (Tanpınar, 1977: 248)

Recai-zade Mahmut Ekrem, eski edebiyat hakkında tespitlerde bulunurken, görü lerini iki temel ba lık altında ele alır. Bir taraftan eski edebiyat anlayı nın eksiklikleri ve yanlı larını ele alırken di er yandan da, bu edebiyatın olumlu yönlerini ve kendisine katkılarını ele alır. Ekrem eski edebiyat anlayı ı ile ilgili tenkitlerde bulunmakla birlikte, kendinin ve devrindeki sanatçıların yeti mesinde eskilerin katkılarını da inkâr etmez.

“... Ancak kendi hâlimce u yolda âcizane birkaç satır yazı yazabilmeyi bendeniz de yine o dühat-ı eslaftın tettebbu-ı e 'ar ve asarıyla kazandı um için kendilerine minnettârım.” sözlerinden sonra, Menemenli-zade'ye de öyle der:

“Zat-ı alinizle sizin gibi müsta'dan-ı eban da meslek-i cedid edebde her ne esr-i kemal gösterirseniz yine o sayede demektir” (Takdir-i Elhan s. 66)

Eski edebiyatın ara tırılması gerekti i konusunda gençlere tavsiyelerde bulunan Ekrem, “... imdiye kadar mesela Fuzuli'nin veya Nefi'nin hayat-ı hususiyetlerine müteallik tahkikat ve an-ı airiyetlerine layık tetkikat ve muhakemat ile hüviyât-i edebiye ve ahsiyet-i ruhaniyelerini meydana çıkaracak ve osuretle hem merhumların ruhlarını ad hem de müntesibin edebi müstefid eyleyecek bir ey yazmayı dü ünmemi ve müteahirlerden mesela inasi hakkında da öyle bir kadir inaslık eseri göstermek öyle dursun bazı erbab-ı agraz merhumun nam-ı namıyesini paymal-ı tahkir ettikleri surette müdefa'asını bile vazife edinememi ” (Takdir-i Elhan, s. 679) olunmasına kızarak, eski edebiyatımızın hakkıyla ara tırılmadı ndan yakınır.

Erkem Bey, iirde yenilik taraftarı olmasına ve eski tarzda gazeller söylüyor diye Muallim Naci'yi eskilikle itham etmesine ra men, kendisi de çok sayıda gazel yazmakta veya Divan iirinin daha ba ka ekilleriyle ve bu iirin üslubuyla manzumeler terennüm etmekten uzak kalmamı tır.

“Ekrem yolunda saye-ve olmaz mı gönüm paymal

Ol can-ruba reftarı gör ol kamet-i bâlâya bak.”

(III. Zemzeme, s. 47)

Beytinde oldu u gibi Divan iiri üslubu ve zevkini görmek mümkündür.

Ekrem, eski edebiyat konusunda kesin ve ani çıkı larda bulunmaktan kaçınır. O daha ziyade mutedil olmayı tercih eder. Ancak bütün bunlara ra men, eski konusunda gördü ü aksaklık ve yanlı lıkları tenkit etmekten geri durmaz. Ekrem, Divan Edebiyatı airlerinin kendilerini övmelerini (fahriye) do ru bulmayarak;

“Her ne sebep ve bahane ile olursa olsun bir adamın kendi kendini medhetmesi edibane bir hareket sayılamaz, hususiyle erbab-ı kemal ve fazilet için bu daha çirkin bir ey olur.” (Talim-i Edebiyat, s. 146)

Di er taraftan kasidelerin fahriye bölümlerinde airlerin kendilerini övmelerine kar ı çıkmakla beraber, bazı airlerimizin bu tip davranı larını da ho görür. Bunu “ *airane bir alı kanlık*” ekinde de erlendiren Ekrem, öyle demektedir:

“Fuzuliler falanları bu hale sevk eden ey yukarıda beyan olundu u vechile temeddühen ba ka bir hiss-i me’yusane oldu iyçün kendilerini ma’zur tutmak muvafık-ı insaf ve mürrüvet olur.” (Talim-i Edebiyat, s. 146-147)

Divan edebiyatının kalıpla mı mazmumları kullanma alı kanlı ını tenkit eden Ekrem, bu konudaki görü lerini u ekinde dile getirir:

“...Yılan saçlı..ok kirpikli..kıl kadar belli..a zı yok..çenesi kuyulu..cadurlarla-mücevharata müsta rak müzerke ve bukalemun-renk libaslarla mülebbes-Çar amba karısı sıfatlı, kara konculus kıyafetli mahluklar da karı ırlar. Garibdir ki veya daha do rusu garip de ildir ki bunları be enenler bunları sevenler de bulunur. Me rebden bahs olunmaz ya!” (Takdir-i Elhan, s. 41-42) diyerek, bu anlayı la alay eder.

Recai-zade, Divan airlerini ve onların yazdıklarını tenkit ederken, a ırı taklitçili i, yapmacık sözleri ve sanatları yadırgar. Çünkü Divan airlerimizin büyük bir kısmı, ilgili ya da ilgisiz oldu una bakmaksızın, sırf sanat olsun diye, bir yı ın söz unsurunu iire sokmaktan kaçınmamı lardır. Bu konuda Ekrem,

“Filhakika a’iriyetten meram münasebetli, münasebetsiz cinaslı sözler söylemekten gül l müll..kakül üsünbül da’ire-i mahdudesi içinde devran etmek üzere çekilir çekilmez te bihler nyapmaktan ve bir de sözü Acemane ve acemiyane igrakta bo maktan inaret ise faziletli mütekaddimane icra ile müte’ahhirinin afylerini dilemekten ba ka yapacak bir ey kalmaz.” (Pejmurde, s. 98-99) diyerek taklitçili i ve a ırı edebi sanatlara dü künlü ü tenkit eder.

Ekrem’in eski edebiyat konusundaki tenkitlerinin yanında, tekliflerinin de oldu u gözlenir. Bu konuda yazmı oldu u müstakil kitaplarından olan Takdir-i Elhan ve Talim-i Edebiyat’ta onun bu tekliflerini görmek mümkündür.

“Sanat”ı güzellikle e de er olarak gören Ekrem, “(Hakikatin a’ a’a-ı letafetinden ibaret) olan güzellik tabiatta, efkarda, hissiyatta, ef’alde olsun hayret ve

meftuniyyetimizi celb eden ve kulubumuzu sevk ve garam ile me kun eyleyen eylerdir." (Talim-i Edebiyat, s. 59) demektedir.

Güzel sanatlar içerisinde edebiyata ayrı bir önem veren Ekrem, bu kavramın tarifi konusunda yapılan de erlendirmelerin birço una katılmaz. O daha ziyade kısa ve özlü tariflerden yanadır. Ekrem'e göre "Edebiyat",

"..bir halkın ahlak ve adatını ..efkar ve hissiyatını..her türlü ahval ve eftar ve mu'amelat ve mahsusatını ekseriya yalancı bir lisan ile do ruca olarak ta'rif ve tasvir eden külliyat-ı asardır."(Pejmurde, s. 58)

Edebiyatı ahlâkın temeli olarak gören Ekrem, "*edebi terk etmek; insaniyetten çıkmak, bi-edebili i tercih eylemek ise rükn-i medeniyeti yıkmak demektir.*" (Pejmurde, s. 59) diyerek, bu iki kavram arasındaki ba ntıyı ortaya koyar.

Recai-zade'nin edebiyattan bahsederken iiri kastetti i görülür. Bir metod kitabı olan Talim-i Edebiyat'ta yaptığı ı bütün açıklamaları ve örneklemelerin hepsini iirle ilgili olarak seçmi tir. Takdir-i Elhan ve III. Zemzeme'nin önsözünde de aynı durumu mü ahede etmek mümkündür.

Sanat olarak iire ayrı bir yer tahsis eden Ekrem, sıradan her sözün iir olamayaca ı üzerinde durarak,

"Makalat-ı edebiyeden birço u havi oldukları efkarın airane olmasına, üsluplarının da renginli ine nisbetle vakı'a iir sayılabilir. Ancak sırf iir olmak üzere tasni' olunacak bir eser gerek manzum olsun gerek mensur olsun -elbette ba ka türlü tasavvur olunmak..elbette ba ka türlü tasvir edilmek iktiza eder." (Pejmurde, s. 61) demektedir.

iire eskileri taklit ederek ba layan Ekrem'in en çok etkilendi i ahısların ba nda Nefi gelmektedir. Kasidede üstad kabul etti i Nefi'nin Ekrem'in yanında ayrı bir yeri vardır.

Tanzimat döneminde güçlü Divan airlerine nazire yapmak yaygın bir adetti. Ekrem de N. Kemal'in,

"Cenab-ı hikmet-i kudsi- i'are dek gideriz" mısraına öyle bir nazirede bulunur:

"Cenab-ı Namık-ı kudsi- i'are dek gideriz"

(Na me-i Seher, s. 101.)

Talim-i Edebiyye'nin "his, hayal ve fikir" bölümlerini Zemzeme önsözünde daha etraflıca izah etmeye gayret eden Ekrem, aynı zamanda bunların bir araya getirili inde airin oynadı ı rolü ve güzel eylerde gizli bulunan, dü ündürücü noktaları ispata çalı mı tır.

Recaizade edebiyatımızda batı anlayı ının yerle mesi ve bu görü le meydana getirilmi eserlerin de erlendirilmesi çı ırını açmı birisidir. Bilindi i üzere Zemzeme, Recaizade'nin Tanzimat sonrası yazmı oldu u üç iir kitabının adıdır. Üçüncü kitabında yeni iir anlayı ı ile ilgili görü lerinden sözde güzellik ve yüceli in nasıl tahakkuk etmesi gerekti i konusunda u görü lere yer verilmektedir:

"Bunu katiyen tayin etmek kabil de ildir. Fakat ruhun soyluca isteklerine muvafakiyetle artlanan fikirler ve hayaller, duygular ile oldu una nazaran, erbab-ı iir ve in a belagata itina etmek ve fesattan da dü memek artıyla sözlerine istedikleri tavır ve ekil ve kıyafeti verebilirler. " (Talim-i Edebiyat, s. 125) diyen Ekrem, aynı zamanda vezin ve kafiye de vazgeçmiyor.

Ekrem'in iirlerinin hemen hemen tamamında, eski edebiyat anlayı ının izlerini görmek mümkündür. Hem vezinde hem de ekilde görülen bu etkilenme, Recai-zade'nin eski edebiyattan kopmadı ını gösterir. Ancak, zaman içerisinde iirde yeni anlayı lar içinde olan Ekrem, "Çoban " ve "Bahar" (I. Zemzeme) manzumelerinde bu yeniliklerin izlerini yansıtır.

Divan Edebiyat nazım ekillerini kullanan Ekrem, bazen bunların adlarını da de i tirir. Mesela, kaside yerine "sitayi " derken, " arkı " ya da "terennüm" adını verir.

Ekrem'in hem eski hem de Divan Edebiyatı'na kar ı kesin bir tavrı varmı gibi gösterilmesinin yanlı lı ı, onun bütün eserleri incelendi inde daha açık bir ekilde ortaya çıkar. Her ne kadar bir takım yeni aray lar içinde olsa bile, bu aray ları eskiyi kökten reddetme ekinde tezahür etmez.

Bir bütün olarak bakıldı ında Ekrem'in çe itli görü lerini u ekilde özetlemek mümkündür:

Ekrem tabiata büyük bir önem vermektedir. Ona göre edebi eserler kayna ını tabiattan almalıdır ve tabiatta her ey mevcuttur. Di er yandan her eyin iir olamayaca ını savunan Ekrem, vezinli ve kafiye her manzumenin iir olmadı ı gibi, her iirin de vezinli ve kafiye olması icap etmemesi gere ine inanır.

iirin bir resim gibi ele alınması gerekti ini savunan Ekrem, dolayısıyla onu güzel sanatların bir kolu olarak dü ünerek edebi eserlerde mantı ın aranmaması

gerekti ini ileri sürer. Buna ek olarak da fikir, his ve hayalle mükerrer güzel bir eserin ortaya konulmasını teklif eder.

iirin ahlak dersi vermek maksadıyla yazılmaması gerekti ini dile getiren Ekrem, tenkidin, ufak tefek bir lüzumsuz eyler için ve hissi olarak de il de objektif olmasından yanadır. Yalan yanlı taklitleri kuru fikir yı ınlarını, imla bilmeden iiri tarif etmeyi arlatanlık olarak de erlendirir.

airin kendine has bir lisanının olması gerekti i üzerinde durarak, her sözün iir diline girmesine kar ı çıkar. Eskinin bir takım mübala alarına ve dolu tasvirlerine ve te bihlerine kar ı çıkararak, onlarla alay eder. Belagat ve fesahat üzerinde durarak, fesahati belagatten üstün tutar. Serbest nazmı savunmakla beraber, vezin ve kafiyenin gereklili inin üzerinde durur. His, hayal ve fikir gibi üç unsur üzerinde durarak, her edebi eserde bunların bulunması gerekti ini savunur.

iirin güzelli i, insanı duygulandırması ve a latmasıyla ortaya çıkmaz. iir ancak okunduktan sonra insanı dü ündürme e sevk ediyorsa güzeldir der. Sözde yüksek sözlerle ve a alı bir biçimde kaleme alınmı fikirden hayalden ve histen uzak olan eyler sönmeye ve yok olmaya mahkûmdur. Sözde güzellik ve yücelik ruhun soyluca isteklerini ba arıyla ele alan tabiatla bütünle en sözler, sözün yüceli ine ve güzelli ine delalet eder.

Ekrem'in Halk edebiyatı ve halk iiri ile ilgili belirgin bir de erlendirmesi ve açıklamasına rastlayamıyoruz. Bununla birlikte, devrin sanat ve edebiyat hayatının genel özelliklerinden hareketle, Ekrem'in eski edebiyata kar ı yeni edebiyat anlayı ını savunması, aynı zamanda halk iir anlayı ını da güçlendirmi tir. Özellikle kafiye ile ilgili görü ü, bu konuda yapılan en önemli hamleler arasında yer alır.

Türklerin slamiyet'i kabul etmeleriyle birlikte, yeni girdikleri bu dinin kültüründen de etkilendi i görülür. Kültürel etkilenmenin bir sonucu olarak, dilimize bol miktarda Arapça ve Farsça kelime girdi i gibi, edebiyat hayatımızda da çe itli de i iklikler ortaya çıkar. Böylece, iirde Arap ve Fars edebiyatının nazım ekilleriyle eserler yazılır.

Asırlardır halkımız tarafından kullanılan milli veznimiz ve milli nazım ekillerimiz de, yine halk arasında ya amaya devam eder. Divan airlerinin küçük ve hakir gördükleri bu edebiyata kar ı ilgi duymadıkları için, kendilerinden sonra gelenler de onların yolundan giderek, bu kaynaktan habersiz kalmı lardır.

Tanzimat'tan sonra, air ve yazarlarımızın halk edebiyatından ve halk kültüründen haberi olmaya başladıklarını görürüz. Ziya Pa'a'nın "air ve nâ" makalesinde ve Namık Kemal'in çeşitli eserlerinde bu durumu görmek mümkündür.

Recâi-zade'nin eserlerini incelediğimizde, onun halk edebiyatı ve halk kültürüne dair net görüşlerine rastlayamadık. Bununla birlikte, bazı air ve söyleyişlerinde halk edebiyatının etkisini görürüz.

Nihad Sami Banarlı'nın tespitine göre "air olarak Ekrem Bey, bütün Tanzimat Edebiyatçıları gibi, birkaç cepheli bir sanatkârdır. Onun manzum ve mensur eserlerini vücuda getiren dil, sanat ve söyleyiş unsurlarında Divan iiri'nin devamı, halk söyleyişlerinden akisler, Mahallile me Cereyanı serpintileri ve bunların hepsinin üstünde gibi görünen bir Avrupa (Fransız) Edebiyat'ı tesiri vardır." (Banarlı, 1975: 91)

Fertlerin nasıl birbirinden ayrı duyma, düşünme ve hareket etme tarzları varsa, nesillerin de kendilerine mahsus anlayışlarının olması pek tabiidir. Her nesil kendilerinden önce ve sonraki nesillere nazaran farklı bir anlayış ve yapıdadır. (Kaplan, 1978: 91) Bunun içindir ki Recâi-zade Mahmut Ekrem'inde kendi nesli ile birlikte Halk edebiyatı ve halk kültürü ile yakından ilgilenmedikleri gibi herhangi bir görüşe sahip değildir.

Din ve Kültür Hayatına Dair Görüşleri

İnsanı insan yapan değerlerin başında din gelmektedir. Her insanın kendine göre bir dini hayatı ve anlayışı vardır. Dini telakkilerin büyük bir kısmı aileden, diğer kısımları da eğitim ve çevreden elde edilir. Recâi-zade Ekrem, dini bütün bir aileye mensup olarak dünyaya gelmiş, dini terbiyesinin büyük bir kısmını ailesinden almıştır. Daha sonra devam ettiği okullarda da dini eğitimini tamamlamıştır.

Ekrem Bey, divan tarzı dinî şiirlerinin yanında, batı tarzı manzumelerinde de dinî şiirler ve dinî duygular dikkati çeker. Onun bu tarz şiirlerini samimi dindarlıkla söylediği görülür. Olu Ercümen Ekrem'in babası hakkında şu hatırası kayda değer bir nottur:

"Babam pek dindardı. Müslümanlığın bütün farzlarını ifa eder, çocuklarına da ettirir, fakat bunu yaparken gösterişten kaçınırdı. Mesela Cuma-yı Devlet'te iken öle veya ikinci vakti bir bahane ederek daireden çıkar, civardaki mescidlerden birine gidip namazını kılardı. (Tasvir, 15 Mart 1947)"

Mahmut Ekrem, Allah'ın büyüklü ü ve azameti kar ısında hayretini gizleyemez. Allah'ın her zerrede varlı ını hisseden Ekrem, duygularını u mısralarda dile getirir:

" *ânınla azımsin ki olmu*

Her zerreye mün'atf cemalin

Allam ü hakimsin ki olmu

Her zerrede münceli me'alın

Hallak-ı kerimsin ki olmu

Her zerrede muntabı celâlin."

(I. Zemzeme, s. 9-10)

Bu âlem geçicidir. slam inancına göre, insano lu bu dünyaya imtihan edilmek için gönderilmi tir. Bu imtihanı ba arıyla verenler öteki dünyada mükâfat, veremeyenler ise mücazat görecektir. Onun içindir ki, geçici olan dünya nimetlerine aldanmamak gerekir.

Dünyanın zevki ve e lencesinin geçici olup, insanları aldattı ını belirten Ekrem,

"Bu âlemin ki yo u varı cümle yeksandır

Bu sırra vakıf olan hal—i dehre handandır."

(Na me—i seher, s. 51)

diyerek, varlı ın osunu kavrayan insanın bu dünyaya geldi ine pi man olması icabetti ini ifade etmek ister. Bu dünyanın öhret ve anına aldanmamak gerekti i üzerinde de duran Ekrem, gerçek kurtulu u ancak Allah'a ba lanmakta görür.

"Tahayyür eyle Huda'nın kemal-i kudretine

Edip sema vü zemine basiret üzre nigah

Gör anla cilve-i esrar-ı sun'-ı Mevla'yı

Cihana akl-ı kasirince verme ma'nayı."

(Na me-i Seher s,53)

sözleriyle yaratılı konusunda aklın yetersiz kalacağını anlatmak ister.

Dünya sevgisi ve varlık peşinde koşanları iddetle tenkid ederek, bu gibi insanların olgunluğa eremeyip, ki ilik zaafına düştüklerini ifade eder.

"Ra bet cihanda servet ü can ü celaideir.

Bi-ganedir zamana kemal ile zata hep,"

(Na me-i Seher, s. 78)

Bir ba ka beyitte de,

"Hep tab'a sata veren bedayi

Ya Rabbi! Sana de il mi raci"

(I. Zemzeme, s. 9)

Diyerek, Allah'ın büyüklüğüne takdir edip, "Allah'tan geldik Allah'a döneceğiz" ayetini ifade etmek ister.

Bir ba ka beyitinde, Allah, tabiat, insan ilikisini şöyle ifade eder:

"Ruhuma sengler verir siklet

Çekemez bar-ı du i mahviyyet

Yeter üstündeki çemen-i zinet;

Hey'etinden gönül bulur rikkat;

Hâk ber-ser-mezârı pek severim."

(III. Zemzeme, s. 27)

insano lu geçmi te korktu u eyleri ilah olarak kabul etmi ve onlara tapmışlardır. Daha sonra hak dinlerin, bilhassa slamiyet'in ortaya çıkmasından

sonra insan, gerçek yaratıcının kim oldu u anlayarak, yaratıcının gücü ile yaratının güzelli i kar ısında hayranlı ını gizleyememi tir.

Bilindi i gibi, dünyada yaratılmı her ey Allah'ın varlı ını isbat için birer belge niteli indedir. Bu durumun farkında olan Ekrem, duygularını öyle dile getirmektedir:

“Gösterir kibriyayı cümle nebat!

Cuylar kudrete tutar mir'at

Hep ilahi gelir bana nagamat!

O zaman anlarım nedir bu hayat!

Seyr-i ba -ı baharı pek severim”

(II: Zemzeme, s. 26)

Recai-zade, insanların delalete dü melerini görünce karamsarlı a dü er. nsano lunun asıl gayesinin kulluk olması gerekti ini bilen Ekrem, kimi insanın bunun farkında olmayarak, geçici hevesler pe inde ko masını bir türlü anlayamaz. Bu konudaki görü lerini u mısralarda dile getirir:

“Bu kuhen meyhanede esbab-ı i ret kalmı

Yok arab ü cam ü asar-ı muhabbet kalmı .”

(Na me-i Seher,s. (106)

Bütün insanlar bir gün mutlaka ölümü tadacaktır. nancımıza göre, öldükten sonra bu dünyada yaptıklarımız konusunda hesaba çekilece iz. Hesabın ilki de mezarda olacaktır. Ekrem ölmeden mezarda ba ına gelecekleri dü ünerek öyle der:

“Taht-ı serada koymadı rahat bize felek

Rencide kıldı cismimizi mur ü mar hayf”

(Na me-i Seher s. 107)

Allah'ın azameti ve büyüklü ü kar ısında aklın yetersizli ini dile getirerek,

“Nevmid koma Ekrem-i bi-çareyi ya Rab

Sen bi-kes-i bi-çarelere Feyz-sensin.”

der. O lu Nijat dünyaya gelince,

“Ya Rab sana nasıl hamd ü sena edece imi bilemem. Bana hayat içinde di er bir hayat... bir cihan-ı feyzafeyz bah ettin...”(Tefekkür s.7)

sözleriyle Allah'a ükreder.

Görüldü ü gibi Recai-zade Mahmut Ekrem, din konusunda gayet hassastır. Onun bu konudaki görü leri incelendi inde, saf bir müslümanda olması gereken duygu ve dü üncelerine rastlarız. Çocuklu undan beri sa lam bir dini terbiye ile yeti en Ekrem'in, bu konudaki görü lerinin daha farklı olmasını beklemek zaten haksızlık olur. Aslında o devirde yeti en her müslümanda aynı izleri görmek pek tabii sayılmalıdır.

Ekrem'in eserleri incelendi i vakit, onda Osmanlı kültürünün izleri görülür. Kültürden kastının ne oldu u konusunda ise, belli bir kavram karga asının oldu u da a ikârdır. Ancak yer yer milli kültür konusunda fikirlerini de beyan etmekten kaçınmaz.

Ekrem, kendi de erlerimiz dururken batılı bir air hakkında mersiye yazılmasını tenkit eder. Bu konuda Menemenli-zade'ye öyle der:

“Sizin gibi genç ve gayretli ediplerimizin Fransa'da vefat etmi bir air için velev ne kadar me hur olursa olsun mersiye söylenmesi bendenize pek ho görünmedi.” (Takbir-i Elhan, s. 67.)

Ekrem, batı taklitçil inin zararları üzerinde durarak onlara bizim dü ünce yapımızın farklı olu undan ötürü çe itli kavram karga ası do uracak eserlerin ortaya çıkaca mını söyleyerek taklitçilikten vazgeçilerek telif eserlerin yazılmasını teklif eder.

“...te'liften yazılan eser, mevzu itibariyle mükemmel olmasa bile elbette garp edebiyatından tercüme ve naklolunan asarın pek ço una müraccah tutulmak lazım gelir.” (Takrizat, s. 49)

Batıyı örnek alırken kendi tavrımızı, dü ünçe ve hayal dünyamızı bir kenara itmenin yanlı olaca ını savunan Ekrem,

“...e er dikkatimde yanılmıyorsam Avrupalılar gibi d ünüp onlar gibi yazma a yeltenmek seygi’esiyle nev-hevesane-i edebimizden ekserisinin –hususiyile bu yakınlarda- yazdıkları eyler adeta me’al ve mefhumu anla ılmaz bir hale gelmi tir. (Takrizat, s. 49)

Tanzimat nesli ikinci ku a ın önde gelen isimlerinden biri olan Recai-zade Mahmut Ekrem, edebiyatımızda “Sanat sanat içindir” anlayı ını savunan ve yerle mesi için çalı anların ba ında gelmektedir. Onun tanınmasında yazmı oldu u “Talim-i Edebiyyat” isimli eser büyük bir rol oynamı tır.

Sonuç

Genel olarak bakıldı ında, edebiyatta kendine önemli bir yer edinmi olan Recai-zade'nin daha ziyade edebiyata dair görü lerinin fazlalı ı dikkat çeker. Onun dine ait görü lerini ise, yazmı oldu u iirlerinden hareketle anlıyoruz. Di er taraftan, halk edebiyatı ve kültür kavramları ile ilgili olarak da açık ve belli bir görü üne rastlamak mümkün olmadı. Bu konularla ilgili olarak, eserlerinden hareketle bazı eyler söylenebilir.

Tanzimat'ın ikinci ku ak sanatçıları içinde yer alan Ekrem, yabancı dili ve batıyı memuriyeti esnasında tanıdı , edebi yeniliklerle ilgili ilk bilgileri de bu esnada edinmi tir. En önemli özelli i, Tanzimat'ın birinci dönemi ile ikinci dönemi edebiyatı arasında birle tirici bir çizgiye sahip olmasıdır.

KAYNAKÇA

AKYÜZ, Kenan, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, 4. basım, Mas Matbaacılık, Ankara, 1983.

BANARLI, Nihad Sâmî, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, c. I-c.II, Milli E itim Basımevi, stanbul, 1975.

BERKES, Niyazi, Türkiye'de Ça da la ma, Do u-Batı Yayınları, stanbul, 1979.

D NO, Güzin, Tanzimat'tan Sonra Edebiyatta Gerçekçili e Do ru, Ankara, 1954.

ERC LASUN, Bilge, Servet-i Fünun'da Edebî Tenkit, Kültür Bakanlı ı Yayınları, Ankara, 1981.

KAPLAN, Mehmet, Nesillerin Ruhu, 4. bs., Dergâh Yayınları, stanbul, 1978.

PARLATIR, smail, Recai-zade Mahmut Ekrem, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara., 1995.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Ça layan Basımevi, 5. bs., stanbul, 1982.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yayınları, 2. bs., stanbul, 1977.

Çalı mamız esnasında faydalandı ımız Recai-zade Mahmud Ekrem'e ait eserler:

Na me- i Seher, stanbul 1288.

Zemzeme (I), Matbaa-i EbuZZiya, stanbul 1299.

Zemzeme (II), Matbaa-i EbuZZiya, stanbul 1306.

Zemzeme (III), Matbaa-i Tozlıyan, stanbul 1301.

Tefekkür (iir- nesir), Mahmut Bey Matbaası, stanbul 1303.

Pejmürde (iir- nesir), Alem Matbaası, stanbul 1311.

Ta'lim-i Edebiyyat, Mihran Matbaası, stanbul 1299.

Takdir-i Elhan, Mahmut Bey Matbaası, stanbul 1302.